MAKTABGACHA TA’LIM MUASSASASIDA MUSIQA O‘QITISH METODIKASINING ILMIY AXAMIYATI

Maxammatov Abdumannon,
JDPI, Musiqa ta’limi kafedrasi
katta o‘qituvchisi

Annatatsiya: Ushbu maqolada talabalarga ta’lim-tarbiya berish orqali maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa o‘qitish metodikasi va uning ilmiy axamiyati, mazmuni va uni o‘rni, mohiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Musiqa o‘qitish metodikasi, ta’lim, tarbiya,musiqa, uchinchi ming yillik, dastur, maktabgacha ta’lim, bilim, ko‘nikma, malaka, ba’diy ijodkorlik, go‘zallik, musiqa asari, idrok.

«Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» hamda «Ta’lim to‘g‘risidagi Qonun»ga tayanch sifatida maktabgacha ta’lim muassasalari uchun «Uchinchi ming yillik bolasi» dasturi 1991-yil M.Sh.Rasulova tomonidan ishlab chiqildi. 2000-yilda ushbu dastur qayta nashr qilindi va unda maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar egallashlari kerak bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarga qo‘yiladigan talablar, zamonaviy pedagogik jarayonni tashkil etishga qo‘yiladigan talablar o‘z aksini topgan. Maktabgacha bo‘lgan davr psixologiyada ilk bolalik davri deb yuritiladi hamda bolalikning eng go‘zal va esda qoladigan damlarini o‘z ichiga oladi. Musiqa tarbiyasi bolalar bog‘chasi va umumiy o‘rta ta’lim maktablarida umumiy fanlar tarkibida o‘qitiladi. Shuning uchun bu o‘quv fanini o‘qitish nazariyasi hamda metodikasini o‘zlashtirish hozirgi kunda o‘ta ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kun talabi maktabgacha ta’lim muassasalari oldiga musiqiy estetik tarbiya berish borasida aniq vazifalarni qo‘yadi:

- bolalarni tabiat go‘zalliklarini, badiiy asarlarni idrok etish;
- estetik did va hissiyotni shakllantirish;
- hayotda go‘zallik tushunchasini to‘liqligicha anglashni o‘rgatish;
- bolalarga badiiy ijodkorlikni shakllantirish;
- bolalarda go‘zallikni o‘z hayotlariga, o‘z faoliyatlariga olib kirishni o‘rgatish va hokazo.

Uzluksiz ta’lim tizimida maktabgacha ta’lim muhim o‘rin egallaydi. Hozirgi kunda maktabgacha ta’lim muassasalarining ahamiyati uzluksiz ta’limning oldingi bosqichi sifatida muhim rol o‘ynamoqda. Shuning uchun har bir fanning alohida o‘qitilish ahamiyati oshib bormoqda. Maktabgacha ta’lim muassasalaridagi har bir fanning asosiy vazifasi bolalarni fikrlash va o‘ylashga o‘rgatishdir.

Musiqa san’ati shunday san’at turiki, u insonlarni kechinmalari, emotsional hissiyotlari orqali birlashtiradi. Ular orasidagi aloqa vositasiga aylanadi. Bir kompozitor tomonidan yaratilgan musiqa boshqa insonlar qalbida turli-tuman kechinmalar uyg‘otishining o‘zini bir mo‘jiza deb, atash mumkin. Musiqa tarbiyasi estetik tarbiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi. Inson shaxsini shakllantiruvchi yetakchi omillardan biri - ta’lim-tarbiyadir. Estetik tarbiya esa uning tarkibiy qismi sifatida go‘zallikning mohiyati, estetik va axloqiy hissiyotlarning birligi, san’atning xalqchilligi to‘g‘risidagi ta’limotga suyanib, o‘quvchilarning ob’ektiv dunyo haqidagi bilimini kengaytiradi va chuqurlashtiradi, ijodiy qobiliyatini va iste’dodini o‘stiradi hamda ularda yuksak ma’naviy fazilatlarning tarkib topishiga yordam beradi. Odatda, estetik tarbiyaning maqsadi bolalarda estetik his-tuyg‘u va fikrlarni rivojlantirish, go‘zallikni ko‘ra bilish va ulardan zavqlana olishdan iborat, deb tushuniladi. Aslida estetik tarbiyaning maqsad va vazifalari bu bilan chegaralanib qolmaydi, o‘quvchilarni go‘zallik va xunuklikni, yuksaklik va tubanlikni, shodlik, kulfatni anglash va ko‘ra bilishga o‘rgatadi. Estetik tarbiya umuminsoniy va milliy qadriyatlar qaror topishiga xizmat qiladi. Ayonki, tarbiya inson ongiga, his-tuyg‘ulariga, tasawuriga, e’tiqodiga, dunyoqarashiga, xatti-harakatlariga, xulq-atvoriga ta’sir o‘tkazadi.

Musiqa tili barchaga tushunarli va yaqindir. Musiqa tovush tovlanishlari orqali fikr va tuyg‘ularni aks ettiradi, hayot bosqichlarida insoniyatni to‘lqinlantirib kelgan axloqiy muammolarni bayon qiladi. Bunda musiqaning falsafiy mohiyati ham namoyon bo‘ladi. Ajoyib musiqa asarlari chuqur falsafiy mazmun bilan sug‘orilgan bo‘ladi, musiqada hayot va o‘lim, shaxs va jamiyat, ezgulik va zulm, qudrat va zaiflik kabi masalalar aks etadi. Musiqaning inson ruhiyatiga ta’sir qilishining tugallanmas imkoniyatlari haqida qadimdan

musiqashunoslar, mutafakkirlar va olimlar diqqatini o‘ziga tortgan. Faylasuflar, psixologlar, pedagoglar va jamoat arboblari san’atlar ichida, musiqa san’atining insonni Shaxs sifatida shakllanishiga ta’sir qiladigan xususiyatlari haqida aniqlashga uringanlar.

Qadim zamonlardan musiqaning, ayniqsa, uning komponentlari - ritm va kuyning inson kayfiyatiga ta’siri, uning ichki dunyosini o‘zgartirishi haqida fikrlar mavjud bo‘lgan.

- Musiqa san’ati estetik tarbiyaning muhim omili sifatida Shaxs shakllanishiga kuchli ta’sir etadi. Oilada, bog‘chada, maktabda musiqa mashg‘ulotlarini maqsadga muvofiq tarzda uyushtirish, yosh avlodning ichki dunyosini boyitish va san’atni to‘g‘ri tushunishdagi samarali yo‘ldir.

Musiqa inson his-tuyg‘ularini, orzu-umidlarini, xohish-istaklarini o‘ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va kishining his-tuyg‘ulariga faol ta’sir etadi. Musiqa ham fan, ham san’atdir. U fizika va matematikaga asoslanadi, bu fanlar musiqani fanga aylantiradi. Lekin musiqa asariga shu fanning turg‘un tushunchasi sifatida qarab bo‘lmaydi. Chunki musiqa har doim rivojlanib turuvchi jonli san’atdir. Musiqa san’ati inson hayotining ilk yillaridanoq uning hamrohiga aylanib, umumiy madaniy rivojlanishiga salmoqli hissa qo‘shadi. Musiqa inson umrining doimiy yo‘ldoshi. Olim Stendalning aytishiga ko‘ra, musiqa-san’at turlari ichida insonning yuragiga chuqur kirib, uning ichki kechinmalarini aks ettirishga qodirdir.

«Musiqa san’atning ifodali turi tizimiga kiradi. Musiqa ham voqeahodisalarni ifodali aks ettiradi. Ammo u me’morchilikdagi kabi fazo va moddiy ashyo o‘lchovlari bilan belgilanmaydi. Musiqa ko‘rish orqali emas, balki eshitish vositasida idrok etiladi. Musiqa mavzui o‘z xususiyatiga ega bo‘lib, inson va voqelikdagi barcha tomonlami qamrab ololmaganligi uchun, eng avvalo, inson ichki ma’naviy dunyosini, uning tuyg‘u va kayfiyatini ifodalaydi... musiqa voqelikning his-tuyg‘uli qiyofasini yaratadi».

Musiqa kayfiyat holatini ifodalashda keng imkoniyatga ega. Inson kayfiyati murakkab hissiyot bo‘lib, u hech narsa bilan bog‘lanmagan. Kayfiyat umumlashgan xususiyatga ega bo‘lib, undan ikkilamchi tomonlar chiqarib

tashlanadi va insonning voqelikka bo‘lgan tuyg‘u munosabatini belgilaydigan eng muhim tomonlari ajratib olinadi. Musiqaning kuch-qudrati shundaki, u shodlanish, qayg‘urish, hayol surish, bardamlik, jasurlik, tushkunlik va shunga o‘xshash inson ruhiy holatlarini xususiy va umumiy tarzda o‘zaro bog‘liqlikda, bir-biriga singib ketishida namoyish qila oladi. Musiqa «til»i barcha qismlarning uzviy birligini, asar shaklini ifodalaydi. Shakl-musiqa mazmunining moddiy ifodasidir. Bastakor fikri, tuyg‘ulari, tasavvurlari eshituvchilarga musiqiy shakl orqali yetib boradi. Shu bois musiqa «til»ini egallashga, uning mazmun-mohiyatini anglashga, musiqadagi fikrlar, tuyg‘ular, kechinmalar boyligini o‘zlashtirishga keng yo‘l ochadi.

O‘sib kelayotgan avlod uchun musiqiy tarbiyaning ahamiyatini nihoyatda buyuk ekanligini qadimiy mutafakkirlar alohida urg‘u bilan ta’kidlashgan. Kelajak jamiyat a’zosining insoniy va ijobiy fazilatlari aynan bolalikdan boshlab shakllana boradi. Aynan shu davrda musiqa ijobiy sifatlarni shakllantiruvchi vosita hisoblangan, Musiqa ashula va raqs tarkibida ham vujudga keladi va keyinchalik badiiy ijodning mustaqil turiga aylanadi, o‘ta o‘ziga xos badiiy ifoda «til»iga ega bo‘lib, maxsus ishlab chiqilgan va tanlab olingan tovushlar ana shu «til»ning manbaidir.

Albatta musiqa shaxsni shakllantirishning, uning ijobiy fazilatlarining so‘nalishlarini o‘z-o‘zidan belgilab bermaydi. Tarbiyaviy ta’sirning eng muhim tomonlari musiqiy asarning g‘oyaviy mazmuniga bog‘liqdir. Ana shu bilan musiqiy-estetik tarbiyaning vazifalari belgilanadi. Mashxur polyak kompozitori K.Shimanovskiy o‘zining «Jamiyatda musiqaning tarbiyaviy ahamiyati» nomli maqolasida, musiqaning tabiiy kuchi haqida gapirar ekan, - uning ikki qarama-qarshi yo‘nalishda - yaratish va buzish uchun ishlatish mumkinligini - «kerakli ishga yo‘naltirgan holda, tez oqar daryoning suvlaridan foydalanib, foydali va unumli ishlar uchun, ya’ni tegirmonni aylantirish uchun ishlatgandek, musiqa kuchidan ham unumli foydalanish kerak», - degan[1].

Musiqaning insonga ta’siri, shaxsning va jamiyatning ruhiy hayotidagi o‘rni kompleks muammo hisoblanadi. Ushbu murakkablik va serqirralik fanga darrov

[1] **Maktabgacha ta’lim to‘g‘risida” gi konsepsiya. T., “Fan va ta’lim” 2011.**

kelmadi. Shu o‘rinda Asafevning «...musiqa - bu ham san’at, ham fan, ham til, ham o‘yin» - degan so‘zlarini eslash maqsadga muvofiqdir. Demak, bolalarning musiqiy hamda shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishda musiqa san’atining o‘rni beqiyosdir. Musiqa kishiga har tomonlama ta’sir ko‘rsatar ekan: kuy va uning musiqiy ifodasi kishining hissiyotiga chuqur ta’sir qilib, unda har xil hislarni uyg‘otadi, turlicha kayfiyatlarni hosil qiladi. Qo‘shiqning matni, g‘oyaviy mazmuni faqat hissiyotga emas, balki tinglovchilarning ongiga ham ta’sir qilib, ularni hayajonlantiradi va fikrlashga majbur etadi. Kishilarda asarda aks etgan ma’naviy muammolarga nisbatan muayyan munosabat uyg‘otadi. Bunday ta’sir g‘oyat murakkab va kuchlidir. Musiqa qobiliyatlarini rivojlantirishning shart-sharoitlari Qobiliyat - ma’lum bir turdagi faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishning sub’ektiv sharti bo‘lib hisoblanuvchi shaxsning individual xususiyatidir. Qobiliyat - faoliyat jarayonida namoyon bo‘ladi. Psixologiya fanining ko‘rsatishicha, inson bolasi tayyor qobiliyat bilan emas, balki biron-bir qobiliyatning ro‘yobga chiqish va rivojlanish manbai layoqat bilan tug‘iladi. Layoqat o‘z holicha rivojlana olmaydi, uning rivojlanishi uchun qulay muhit kerak. Bola musiqaga layoqat bilan tug‘ilishi mumkin, lekin uning musiqiy xususiyatlari shakllanishi uchun qulay muhit yaratilmasa, musiqaga bo‘lgan layoqati rivojlanmay qoladi. Insonning shaxs sifatida shakllanishida yetakchi omillardan biri muhitdir. Muhit deganda kishiga ta’sir etadigan tashqi voqealar yig‘indisi tushuniladi. Muhit o‘z navbatida - tabiiy muhit, ijtimoiy muhit, oila muhiti va boshqalarga bo‘linadi. Insondagi musiqiy layoqatning rivojlanishi va shakllanishi uchun ijtimoiy va oila muhiti muhimdir. Inson bolasi, agar insoniy muhitga tushmay, hayvonlar muhitiga tushib qolsa, unda irsiy belgilarning ayrim biologik ko‘rinishlari saqlanadi, lekin insoniy fikr, faoliyat, xatti-harakat shakllanmaydi. Odob, axloq, fe’l-atvor - shaxsning barcha ruhiy sifatlari faqat muhit va tarbiyaning o‘zaro ta’siri asosida vujudga keladi.

Bolalarning musiqa ijrochiligi malakalarini rivojlantirishdagi eng muhim shartlardan biri ularning musiqiy qobiliyatlarini shakllantirishdir. Chunki musiqiy qobiliyatlar - musiqani ritmik his qilish, ladni his qilish, musiqiy eshitish, musiqiy

xotira, musiqaga emotsional ta’sirchanlik bolalarda ijrochilik malakalarini rivojlantirish omili hisoblanadi. Pedagog N.V.Vetlugina «... musiqa kechinmalari aslini olganda doimo sensor qobiliyatga asoslanadi, chunki musiqa eng oddiy ohanglar, murakkab obrazlar va eng avvalo hissiyotlar orqali idrok etiladi va musiqiy qobiliyat rivojlanadi». - deb ta’kidlagan[2]. Qobiliyatning eng yuqori darajasi - talantdir. Talant - insonga qaysidir murakkab faoliyatni muvaffaqiyatli, mustaqil va o‘ziga xos ravishda amalga oshirish imkoni qobiliyatdir.

Shu o‘rinda bir narsani aytish kerak, musiqiy qobiliyati bo‘lgan barcha insonlarning avlodlari ham, musiqiy qobiliyatga ega bo‘ladi, degan fikrga qo‘shilmaymiz. Ularning bolalarida musiqaga layoqat bo‘lishi mumkin, lekin shu layoqat rivojlantirilmasa, layoqat qobiliyatga aylanmay, ya’ni shakllanmay qoladi. Zero, musiqa yosh avlodning ma’naviy, badiiy-axloqiy madaniyatini shakllantirishga, milliy g‘ururi va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishga, fikr doirasini kengaytirishga, ijodiy mahorati va badiiy didi o‘sishiga, mustaqilligi va tashabbuskorligini tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu sababli Respublikamizdagi har bir maktabda hozirgi kunda musiqiy estetik tarbiyaga pedagogikaning shaxsni shakllantiruvchi eng muhim omili sifatida qaralmoqda. Olimlardan Platon inson qobiliyatlari tug‘ma ekanligini aytgan va inson bilgan barcha harsa uning ideal bilimlar dunyosida bo‘lgan paytidan xotiralar bo‘lib hisoblanadi, deb taxmin qilgan. Frensis Galton o‘zining «talantning tug‘maligi, uning qonuniyatlari va oqibatlari» (1869) nomli kitobida «... buyuklik va iste’dod avloddan avlodga o‘tadi, muhit esa bunda ikkinchi darajali omildir...», - deb aytgan. Biroq ko‘pgina mashxur ijrochilar buyuklikning sababi to‘qson foiz mehnatdandir va qolgan foizlarigina qobiliyatga bog‘liqligini ta’kidlashgan. Lekin faqat mehnat bilan ham qobiliyatni cheksiz darajada-rivojlantirib bo‘lmaydi.

Kishining qobiliyati ma’lum bir imkoniyat va shaxsiy xususiyatlari doirasidagina shakllanadi. Estetik va emotsional muhit musiqa olamida bolaga emotsional qulayliklar yaratib, undagi ijodga bo‘lgan qiziqishni shakllantiradi. Biroq, musiqiy muhitning samaradorligi faqat tashqi sharoitlargagina bog‘liq

[2] **N.V.Vetlugina. Ashula o’qitish metodikasi. M.1963y.**

bo‘lmay, balki bola musiqiy rivojlanishini tartibga soluvchi muloqot, musiqiy-nazariy bilimlar, ijodiy usullarga ham bog‘liq. O‘quvchilarni musiqiy tarbiyalash jarayoni samarali kechishi uchun: qobiliyat yo‘nalishlarida aks etuvchi insonning ijtimoiy-madaniy faolligi (E.A.Bodina); ijtimoiy va shaxsiy tajriba to‘plash, madaniyatni saqlash yo‘llari (A.LArnoldov, L.P.Bueva, E.S.Makaryan, V.M.Mejuev); belgilovchi faoliyat (L.S.Vigotskiy); hissiyot va obrazli tafakkur bilan bog‘liq estetik tajriba, badiiy ma’lumotlar bilan bog‘liq tushunchalar (A.E.Lazar); insonlar va narsalar dunyosi bilan aloqadorlik (V.S.Muxina); faoliyatlarni bilish va yanada rivojlanishga intilish (V.A.Petrovskiy) bo‘iishi lozim. V.V.Bogoslovskiyning fikricha, qobiliyat faoliyat talablariga javob beruvchi va undagi yuqori natijalarni ta’minlovchi inson shaxsi xususiyatlarining sintezidir. Shuningdek, V.V.Bogoslovskiy qobiliyatlarni ularning yo‘nalishi va sohasiga qarab turlarga ajratadi. Bu borada psixologiya asosan umumiy va maxsus qobiliyatlarni farqlaydi. Umumiy qobiliyatlar deganda, bilimlarni o‘zlashtirganda va har xil faoliyat turlarini qo‘llaganda nisbatan yengillik hamda sermahsullikni ta’minlovchi shaxs xususiyatlarining tizimi tushuniladi, deb hisoblaydi psixolog. Qobiliyat - ko‘nikma, malaka va bilim emas, balki ularni o‘zlashtirish dinamikasidir. Qobiliyatlar - faoliyat davomida namoyon bo‘ladigan imkoniyatdir. Musiqiy qobiliyat faqat musiqa amaliyoti, musiqa san’atiga xos bo‘lgan musiqiy material, maxsus usullar orqaligina rivojlantirilishi mumkin. Faqat musiqagina insonning musiqiy hislarini uyg‘otadi. V.N.Shatskaya o‘quvchilarda musiqani his qilish va tushunish qobiliyatini tarbiyalash lozimligini ko‘p marotaba uqtirgan. Musiqiy tarbiya berish, har bir bolada mavjud musiqiy qobiliyat va iste’dodni tarbiyalash, o‘quvchining aqliy, fiziologik, mehnat va estetik xususiyatlarini shakllantirish aynan musiqa san’ati orqali, ma’lum bir tizimga solingan musiqiy ta’lim va tarbiya orqali amalga oshiriladi, -deydi olima. Musiqiy ta’lim olmagan kishilarda, musiqiy qobiliyat bo‘lmaydi. Chunki ular musiqiy bilimlarni o‘zlashtirmaganlar. O‘quvchilar maktabga kelgunga qadar musiqa bilan tanish bo‘lganlar, lekin musiqiy bilimlarni o‘zlashtirish uzluksiz ta’limning - umumiy o‘rta ta’limning boshlang‘ich sinflariga to‘g‘ri keladi. Chunki boshlang‘ich sinf

o‘quvchisining ruhiy jihatlari - xotirasi, ongi, diqqat-e’tibori, tafakkuri bilimlami o‘zlashtirishga tayyor bo‘ladi. B.M.Teplov o‘zining «Musiqiy qobiliyatlar psixologiyasi» asarida musiqiy-pedagogik amaliyotdagi musiqiy qobiliyatlarni uch asosiy guruhga: musiqiy eshitish qobiliyatiga - kuydagi tovushlarning lad funksiyalarini, tovush ifodaliligini emotsional jihatdan ajrata olish. Ritm hissiga – musiqiy ritm ifodasini his eta olish va musiqiy kechinmalarni faol (harakatlar bilan) aks ettirish, musiqiy xotiraga (musiqiy ma’lumotlami eslab qolish va qayta tiklash) bo‘ladi.

«Musiqa madaniyati» o‘quv dasturida darsdagi barcha «... faoliyatlar o‘quvchilar musiqiy qobiliyatini, xususan, ritm-usul hissi va asar badiiyatini ifodalash malakalarini rivojlantirishi muhimdir>, deyilgan. Qobiliyatning musiqiy ta’limdagi ahamiyatini ko‘rib chiqar ekanmiz, shuni" alohida ta’kidlash joizki, bizning fikrimizcha, qobiliyat musiqani ijro etishda juda katta rol o‘ynasada, musiqiy-nazariy bilimlarni o‘zlashtirishda (nota yozuvi, nazariy ma’lumotlarni egallash, musiqa ifoda vositalarini o‘rganishda) musiqiy qobiliyat muhim emas. Lekin ayni vaqtda biz o‘z fikrimizni qisman inkor etgan holda shuni aytishimiz kerakki, «Musiqa madaniyati» o‘quv dasturida aytilishicha «... musiqa savodi boshqa musiqiy faoliyatlarni birlashtiruvchi jarayondir...», ya’ni nazariy bilimlarni o‘zlashtirgandan keyin ularni amaliy qo‘llash mumkindir. Buning uchun musiqiy xotira, musiqiy ritm hissi, musiqiy eshitish qobiliyati - bir so‘z bilan aytganda musiqiy qobiliyatlar zarurdir.

V.I.Kirienko, E.I.Ignatev va boshqa psixologlarining fikriga ko‘ra, musiqiy qobiliyatlar o‘z o‘rnida murakkab ta’limiy kompleksga ham ega bo‘lib, o‘z tuzilishiga bir qator zarur va maxsus qobiliyatlarni oladi. Qobiliyat kuch, harakat, jismoniy va aqliy jarayonlar, tabiiy iqtidor, iste’dod, shuningdek, tashqi muhit ta’sirida rivojlanadi. Odatda umumiy va maxsus qobiliyatlar farqlanadi. Odam umumiy qobiliyatlarga ega bo‘lganda faoliyatning har xil turlari bilan aytarli qiynalmay shug‘ullana oladilar. Bunday o‘quvchilar tabiat fanlarini ham, ijtimoiy fanlarni ham birdek yaxshi o‘zlashtiradilar. Maxsus qobiliyatga ega bo‘lgan odam

qandaydir aniq narsa bilan muvaffaqiyatli shug‘ullana oladi. Maxsus qobiliyatlardan biri – bu musiqiy qobiliyat hisoblanadi.

O‘quvchilarda musiqiy qobiliyat juda erta rivojlanadi. Biroq ayrim hollarda musiqiy qobiliyat kech namoyon bo‘lishi ham mumkin. Shuning uchun musiqiy qobiliyati sust bo‘lgan bolalarda umuman musiqiy qobiliyat yo‘q deb hisoblash noto‘g‘ridir. Bolalarning xotiralari juda yaxshi rivojlangan bo‘-ladi, lekin dars davomida diqqatlari bir joyda turmaydi. Maktab yoshidagi bolalar ijodiy topshiriqlarni yaxshi bajaradilar. Ular turli ritmlardagi kichik kuylar o‘ylab topishlari, qo‘shiqlarni tahlil qilishlari, musiqani rasm orqali ifodalashlari va qobiliyatlarini namoyon qilishlari mumkin.

Bu yoshdagi bolalarda ritmni his eta oladigan yuqori musiqiylik, ya’ni musiqaga emotsional javob qaytarish qobiliyati, shuningdek, musiqani nozik did bilan farqlash, ya’ni musiqani eshitish qobiliyati namoyon bo‘ladi.

O‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlari dars (mashg‘ulotlar)dagi faoliyatlarda namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga ular asarlarni farqlash, qarama-qarshi hamda o‘xshash tomonlarini ajratish, qismlarni taqqoslash, tovush, ritm, dinamikadagi o‘zaro munosabatlarni bilishga o‘rganadilar. Bu jarayonda esa ularning musiqiy asarni ijro etish, ritmni his qilish va ijrochilik qobiliyatlari o‘sadi. Bolalar o‘zlari eshitib idrok etgan kuy va qo‘shiqlari asosida paydo bo‘lgan tasavvurlarini aks ettirishga qodir bo‘ladilar. Bularning barchasi musiqa dars (mashg‘ulot)lari va musiqiy to‘garaklarda amalga oshiriladi.

Musiqiy qobiliyatning asosiy shakllarini tahlil eta turib kuy va garmoniya idrokini ajratib ko‘rsatish mumkin. Ular asosida uchta qobiliyat yotadi:

1. Musiqiy eshitish qobiliyatining perceptiv va emotsional qismi deb ataluvchi lad hissi mavjud. Lad hissi, ya’ni kuy, tovushlarning lad vazifasini emotsional his qilish yoki tovushlarning yuqoriga-pastga harakatlanishining ifodalanishini emotsional his qilish qobiliyati. Bu qobiliyatni boshqacha qilib musiqiy eshitish qobiliyatining emotsional yoki perceptiv qismi deyiladi. Lad hissi musiqiy tovushlarning balandligini his etish va bevosita kuyning anglash va intonatsiyalarni

his qilish jarayonida namoyon bo‘ladi. U ritm hissi bilan bir qatorda musiqaga bo‘lgan asosiy emotsional munosabatni tashkil qiladi.

2. Musiqiy ta’limning reproduktiv yoki idrok etish qismi bo‘lib hisoblanuvchi musiqiy eshitish qobiliyati. U lad hissi bilan birgalikda uyg‘unlikni his etishga yordam beradi. Bu qobiliyat musiqiy xotira va musiqiy tasavvurning asosiy negizidir. Musiqiy eshitish qobiliyati - musiqani to‘la-to‘kis idrok etish qobiliyatidir. Musiqiy eshitish qobiliyati quyidagi turlarga bo‘linadi: mutlaq, nisbiy va ichki qobiliyat. Mutlaq eshitish qobiliyati - musiqiy tovushlarning mutlaq balandligini etalonlari bilan solishtirmagan holda aniqlash qobiliyati. Nisbiy yoki interval eshitish qobiliyati - kuy, intervallar, akkordlardagi tovushlar soni, ular orasidagi masofa va tovushlar balandligini sezish, aniqlash, ijro etish qobiliyatidir. Buning uchun kishiga hech bo‘lmaganda bitta tovush ma’lum bo‘lmog‘i kerak. Ichki eshitish qobiliyati - musiqani butun tarkibiy qismini hayolan tasavvur qilish qobiliyatidir. Musiqiy eshitish qobiliyati musiqiy faoliyatlar davomida rivojlanib boradi. Mutlaq eshitish bundan mustasno, negaki uni maxsus mashqlar orqali takomillashtirishning iloji yo‘q. Musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirish uchun ixtisoslashgan musiqa maktablarida solfejio darslari o‘tiladi.

3. Musiqiy ritm hissi - musiqani faol boshdan kechirish, musiqiy ritm ifodaviyligini emotsional his etish va uni aniq ijro eta olish qobiliyati. Ritm hissini rivojlantirish juda murakkab bo‘lgan qobiliyatlardan biridir.

Tovushlarning past-balandligini his etish va ritmik harakatlarning ifodali mazmunini boshdan kechirish asosida yuqorida sanab o‘tilgan uch qobiliyat yotadi. Bu qobiliyatlar musiqiy faoliyat uchun zarur bo‘lgan asosiy qobiliyatlar bo‘lsa-da, shu bilan qobiliyatlar majmuasi tugallanmaydi. Musiqiy qobiliyatning asosiy belgilaridan biri - ma’lum bir mazmun ifodaviyligini his eta olishdir.

Nazariya va amaliyotga asoslangan holda shuni aytish joizki, musiqiy qobiliyatlar va ularni rivojlantirish muammosi pedagogika va psixologiyaning dolzarb muammolaridan biridir. Bu qobiliyatlarni rivojlantirish ijtimoiy muhit, tabiatdan berilgan iste’dod, iqtidor, Shaxsning iroda kuchi, faolligi, jismoniy va aqliy jarayonlarga ham bog‘liqdir. Demak, bolalarda musiqiy qobiliyatlar erta

namoyon bo‘lishi, shuningdek ularning qobiliyatlari ta’lim-tarbiya va atrof-muhit ta’siri ostida shakllanishini hisobga olgan holda biz quyidagi xulosaga keldik. Demak, uzluksiz ta’lim tizimidagi musiqa mashg‘ulotlari (darslari)da ijrochilik malakalarini rivojlantirishda musiqiy qobiliyatlar muhim omil bo‘lib xizmat qiladi va bolalarga musiqani tinglatish orqali ularda musiqiy idrokni tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.I.A.Karimov. O‘zbekiston kelajagi buyuk davlat. «O‘zbekiston», Toshkent, 1992.

2 Mirziyaev Sh.M. Erkin va faravon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T: O‘zbekiston. 2016yil.

3. Mirziyaev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T: O‘zbekiston. 2017yil.

4.Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. G‘.G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, Toshkent-1977.

5. Barkamol avlod orzusi. Toshkent, "Sharq" nashriyoti matbaa konserni bosh tahririyati. 1999.

6.O‘zbekiston Respublikasi davlat “Maktabgacha ta’lim muassasasi to’g‘risida” gi qonun. T., 2007.

7.Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo’yiladigan davlat talablari. T., 2012.

8.“Maktabgacha ta’lim to’g‘risida” gi konsepsiya. T., “Fan va ta’lim” 2011.

9.“Bolajon” tayanch dastur. – T., “M-m”., 2010.

10.Ikromova M, Raximov X, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun halq qo’shiqlari va raqslar. T., O’qituvchi., 1992.

11.Qodirova F., va bosh. Maktabgacha pedagogika. T., Ma’naviyat. 2013.

12.Keneman A.B., Xuxlaeva D.V. maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni jismoniy tarbiyalash nazariyasi va metodikasi. T., O’qituvchi 1988. 292-b.

13.Tulenova X., va bosh. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. (1-2 tom) T. “I-M”., 2012. 512-b.

14.Karimov M., Ikromova M., Raqs elementlari orqali bolalarni jismoniy rivojlantirish. T., “IZ”, 2008. 304-b.

15.Motlov A.N., Muzika dlya utreniey gimnastiki v detskom sadu. Moskva, 1970.

16.Usmonxo’jaev T.S., Meliev X.A. bolalarning asosiy harakat faoliyatiga oid mashqlar va ularni o’qitish metodikasi. T. – 2004. 51-b.

17. Meliev X.A., Toshtemirov N., Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida milliy musiqiy harakatli o’yinlar. T. 1995y. 80-b

18. Umumiy o‘rta ta’limning davlat standarti va o‘quv dasturi. "Sharq" nashriyoti matbaa – konserni. Toshkent-1999 yil. 6-max.son.

19. I.A.Hayitmetov. Adabiy merosimiz ufqlari. O‘qit.1997.

20. D.Omonullaev "Maktabda musiqa tarbiyasi metodikasidan ma’ruzalar kursi". Toshkent - 1990.

21. Sharipova G.M. "Musiqa tarbiyasi metodikasi" T.-1997.

22. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. «Yulduzcha», Toshkent-1990 yil. 17.Forobiy.

23. Fozil odamlar shahri. «O‘zbekiston», Toshkent-1993.

24. Abu Rayhon Beruniy. Tarvixalar. «O‘zbekiston», Toshkent-1990.

25. Abu All ibn Sino. Tibbiy risolalar. «Fan», Tosh.-1987.

26. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. G‘.G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, Toshkent-1991.

27. Umarov. Estetika. «O‘zbekiston» Toshkent-1995.

28. N.V.Vetlugina. Ashula o‘qitish metodikasi. M.1963y.